

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการจักสาน

ความเป็นมาของปัญหา

หัตถกรรมเครื่องจักสานเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่สำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตตั้งแต่อดีตตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน หัตถกรรมเครื่องจักสานเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาอันเฉลียวฉลาดของคนในท้องถิ่น ที่ใช้ภูมิปัญญาสามารถนำสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนมาประยุกต์ทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีประโยชน์ในการดำรงชีวิต

จะเห็นได้ว่าหัตถกรรมเครื่องจักสานมีมานานแล้วและได้มีการพัฒนามาตลอดเวลาโดยอาศัยการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การดำรงชีวิตประจำวันของชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้เอาความรู้หนังสือมาเกี่ยวข้อง การเรียนรู้ต่างๆ อาศัยวิธีการฝึกหัดและบอกเล่าซึ่งไม่เป็นระบบในการบันทึก (ชูเกียรติ สิริสุวรรณ, 2535) สะท้อนให้เห็นการเรียนรู้ ความรู้ที่สะสมที่สืบทอดกันมาจากอดีตมาถึงปัจจุบันหรือที่เรียกกันว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นกระบวนการถ่ายทอดความรู้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นคงอยู่ต่อเนื่องและยั่งยืน

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจทำการศึกษาระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมเครื่องจักสาน ซึ่งมีความสำคัญยิ่งที่จะให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมเครื่องจักสานนั้นๆคงอยู่ตลอดไป ซึ่งผลจากการศึกษาระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมเครื่องจักสานนั้น จะนำไปเป็นข้อมูลที่จะนำไปพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาในชุมชนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และดำรงอยู่คู่สังคมสืบต่อไป

ขั้นตอนการจักสาน

วิธีการจักตอก

1. การจักตอกปิ่น แบ่งไม้ไผ่ออกเป็นชิ้นๆตามขนาดที่ต้องการ ใช้มีดจักตอกเอาส่วนในออก (ซี่ตอก)จักในส่วนที่เหลือออกเป็นเส้นบางๆ แล้วหลาวให้เรียบร้อยตากแดดให้แห้ง
2. การจักตอกตะแคง ใช้วิธีเดียวกันกับการจักตอกปิ่นเบื้องต้น แต่การจักให้เป็นเส้นตอกจะทำการจักทางผิวเป็นเส้นเล็กกว่าตอกปิ่น ทำการหลาวให้เรียบร้อย แล้วนำออกตาก

การสาน

การสาน เป็นขั้นตอนที่ยาก และต้องใช้ความละเอียดมากที่สุด เริ่มจากการก่อฐานด้านล่างด้วยเส้นตอกสองชนิด คือ ตอกยืน (ตอก-ตั้ง) ซึ่งจะมีลักษณะคอดตรงกลางต่างจากตอกทั่ว ๆ ไป และตอกนอน (ตอกสาน) ที่มีขนาดกว้างเท่ากันเท่ากันทั้งเส้นตากปกติ เหตุที่ตอกยืนมีลักษณะพิเศษ เนื่องมาจากเมื่อสานเสร็จจะได้ตะกร้าที่มีฐานเล็ก และค่อย ๆ บานขึ้นบริเวณปาก

การรมควัน

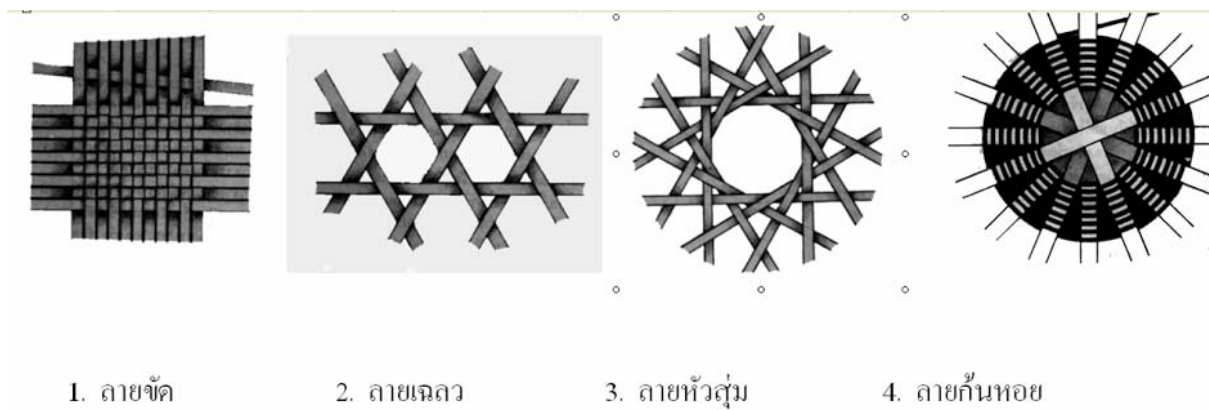
เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการสานเพื่อเพิ่มความแข็งแรง สวยงาม แก่เครื่องจักสานด้วยหวาย ในส่วนที่ต้องการเสริมเป็นพิเศษได้แก่ ปาก ขา หู การผูกและพันด้วยหวาย จะเสริมให้เครื่องจักสานเกิดความสวยงาม

การถักและพัน

เมื่อสานตัวเรียบร้อยแล้วก็ถึงการรมควันโดยจะทำในวันที่ไม่มีลม ใช้ฟางพรมน้ำหมาด ๆ เป็นเชื้อเพลิงเพื่อให้เกิดควันมาก รมจนเครื่องจักสานมีสีเหลืองเท่ากันทั้งใบ แล้วนำมาเข้าส่วนประกอบหวาย มีการผูกปาก พันทา ใส่ฐานและหูหิ้ว

ลายเครื่องจักสาน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้หัตถกรรมเครื่องจักสาน ด้านเนื้อหาการถ่ายทอดยังไม่มี การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ใช้การถ่ายทอดโดยการบอกเล่า และเน้นการปฏิบัติตาม ซึ่งจะพบว่าถ้าผู้ถ่ายทอดเสียชีวิต และไม่มีการสืบทอดของความรู้ นั้น ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นก็เกิดการสูญหายไป ดังนั้นควรมีการเก็บภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในรูปความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) โดยให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในการเก็บบันทึก หรือให้ส่วนภาคราชการ หรือองค์กรทางการศึกษาช่วยในการจัดเก็บบันทึก ซึ่งจะทำให้เกิดการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีอยู่อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2. ผลการวิจัยพบว่าวิธีการถ่ายทอดหัตถกรรมเครื่องจักสานจะเน้นการถ่ายทอดเป็นรายบุคคล และเป็นการสอนปฏิบัติ เนื้อหาไม่ชัดเจนใช้ประสบการณ์ของผู้สอน ดังนั้นผู้ฝึกการทำหัตถกรรมเครื่องจักสานจึงต้องหาผู้ถ่ายทอดและเวลาในการปฏิบัติ ซึ่งบางครั้งอาจจะเป็นการลำบากสำหรับบุคคลอื่นหรือหน่วยงานราชการที่จะเข้าไปศึกษาโดยใช้เวลาช่วงสั้นๆ เพราะชิ้นงานที่สำเร็จของหัตถกรรมเครื่องจักสานในลักษณะที่มีความละเอียดมากจะใช้เวลามากเป็นเดือน จึงสังเกตได้ว่าผู้ทำหัตถกรรมจักสานจะเป็นผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ชุมชนนั้นๆเอง จึงเกิดการเผยแพร่ในวงกว้างค่อนข้างยาก แม้ว่าสถานศึกษาบางแห่งมีการสอนก็จะพบว่าต้องนำผู้เชี่ยวชาญหัตถกรรมเครื่องจักสานไปสอน แสดงให้เห็นว่าถ้าจะจัดหลักสูตรหัตถกรรมเครื่องจักสานในหลักสูตรการศึกษาไม่ว่าจะเป็นประถมศึกษา มัธยมศึกษา หรือการศึกษานอกโรงเรียนสานอาชีพ ควรใช้รูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยจึงจะเกิดประสิทธิภาพในการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนเข้าไปศึกษาในชุมชนนั้นๆ โดยมีการสอนแบบตัวต่อตัวโดยผู้มีความเชี่ยวชาญในชุมชนนั้น และยังเป็น การสร้างค่านิยม และกระตุ้นให้เกิดการรักษามรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย

3. ผลการวิจัยพบว่าสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญถ่ายทอดและใช้วัสดุอุปกรณ์เกี่ยวกับการทำหัตถกรรมเครื่องจักสานสอนและสาธิตให้ปฏิบัติ ซึ่งจะสามารถใช้สื่อได้ผู้ถ่ายทอดต้องว่างและพร้อมที่จะสอน ดังนั้นจึงควรใช้สื่อที่เป็นเทคโนโลยีช่วยเช่น การทำวิดีโอ การทำคู่มือ การจัดบอร์ด เนื้อเกี่ยวกับกระบวนการทำหัตถกรรมเครื่องจักสานตั้งขั้นตอนการหาวัตถุดิบและการนำมาใช้ การสานลายต่างๆ การทำรูปทรงต่างๆ ให้มีความชัดเจนสามารถปฏิบัติตามได้ ซึ่งจะลดปริมาณเวลาไปนั่งเรียน และลดเวลาของผู้ถ่ายทอด